

УДК: 821.163.41-4.09"19"(082)(049.3)

УДК: 821.163.41:929"19"(082)(049.3)

DOI:

**(МЕТА)ПОЕТИЧКА И СОЦИОКУЛТУРНА ДИМЕНЗИЈА
ПЕСНИЧКЕ ЕСЕЈИСТИКЕ (ПЕСНИЦИ КАО ЕСЕЈИСТИ:
КУЛТУРНИ КОНТЕКСТИ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА:
ЗБОРНИК РАДОВА. УРЕДНИЦЕ ЈАНА АЛЕКСИЋ И
МИЛИЦА ЋУКОВИЋ. БЕОГРАД: ИНСТИТУТ ЗА
КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ, 2024, 414 СТРАНА)**

Виолета Р. Митровић

Библиотека Матице српске, Нови Сад

Нови Сад, Република Србија

**(META)POETIC AND SOCIO-CULTURAL DIMENSION OF
POETIC ESSAYISM
(POETS AS ESSAYISTS: CULTURAL CONTEXTS OF THE
SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY, EDITED BY
JANA ALEKSIĆ AND MILICA ĆUKOVIĆ. BELGRADE:
INSTITUTE FOR LITERATURE AND ARTS, 2024, 414
PAGES)**

Violeta R. Mitrović

Matica Srpska Library, Novi Sad

Novi Sad, Republic of Serbia

Приликом теоријског разматрања жанра есеја Теодор Адорно истиче његов антисистемски импулс, одређујући га као мишљење у одломцима, Ђерђ Лукач у њему препознаје траг чежње за системом приближавајући га тако филозофији, Миливој Солар сматра да се есејистички дискурс артикулише као потврда да је и фрагмент спознаје релевантан у отвореном процесу спознавања, док Сретен Марић наглашава субјективност и дијалогичност есејистичке делатности, као и одсуство претензија овог облика литерарног стваралаштва да одговори на питања

тоталног карактера. Напореда постојање антисистемске и системске компонентне, тежње да се есејистичка мисао појединачних аутора сагледа у што дубљем, прецизнијем и омеђенијем облику, али да се тим партикуларним погледима конституише обухватнији, конвергентнији, панорамски преглед жанра песничког есеја, и његовог доприноса разумевању културе у којој се реализовао, одликује и зборник радова *Песници као есејисти: културни контексти друге половине 20. века*. Проистекао из истоименог научног скупа одржаног маја 2024. године у организацији научног одељења „Српска књижевност и културна самосвест“ Института за књижевност и уметност у Београду, ова научна публикација, како уреднице Јана Алексић и Милица Ђуковић истичу, темељи се на идеји „да се са одговарајуће дистанце установи епохални хоризонт есејистичке књижевности коју су писали српски песници у другој половини минулог столећа“, и то тиме што се бројни научно-истраживачки доприноси мериторних тумача књижевности групишу у седам целина сложених по хронолошком и тематско-проблемском критеријуму.

Прву целину зборника отвара текст Драгана Хамовића „Песници као есејисти: линијом послератног књижевног развоја“, у којем се елементарна одбрана слободе стварања у годинама идеолошког диктата и рехабилитација и преиспитивање традицијске подлоге опажају као значајне теме српске песничке есејистике у периоду од краја Другог светског рата, као и током кризних деценија које сежу до актуелног тренутка. Фокусирајући се на парадигматичне есеје М. Ристића, О. Давича, Д. Матића, Б. Миљковића, М. Павловића, Ј. Христића, В. Попе, С. Раичковића, Г. Ђога, М. Бећковића, Б. Радовића, И. Негришорца, М. Максимовића, С. Радојчића и на антологичарске подухвате М. Павловића и Р. П. Нога, аутор доследно и педантно поткрепљује тезу да су назначени аутори есејистичким изразом као видом самопровере пренели „своја занимања на друштвени контекст“. Указивањем на теоријске, термилошке и методолошке захтевности приликом рада на избору грађе за *Антологију есеја српских песника*, на нужност познавања посебности историјског контекста и стваралачког поступка

песника, Милета Аћимовић Ивков обликује текст „Антологија есеја српских песника (допуна и коментари)“ уз осврт на карактеристике есеја као жанра и његово дијахронијско трајање у српској књижевности. Уверен да је неутемељена теза да Попа није умео да казује о својој поезији, поетици и изабраној традицији, Јован Делић у тексту „Лирски есеји Васка Попе (превредновање традиције)“ у средиште аналитичке пажње смешта најпре Попине „Записе о песницима“ и три песме („Ловћен“, „Песников хлеб“ и „Гроб Растка Петровића“) с циљем да читаоцу представи Попин поглед на традицију и његове значајне аутопоетичке ставове, а потом и да, на корпусу Попиних песничких зборника, истакне четири његове традицијске тврђаве: народну књижевност, средњовековну књижевност, новију књижевност, с акцентом на хуморне ефекте, и снове и сновиђења.

Рад Недељке Бјелановић „Удрите, нисам крив: Марко Ристић и Оскар Давичо о Момчилу Настасијевићу“, којим започиње друга целина зборника, тежи да пружи рехабилитацију лика и књижевног дела Настасијевића од друге половине педесетих година до друге половине шездесетих година двадесетог века, али и да укаже на настојања представника књижевног и културног живота да се то прегнуће онемогући (Ристића као „регулативног фактора развоја послератне књижевности и културе“, Давича, Звонимира Голоба), односно доврши (Мишића, Павловића, Попе). Маја Медан Орсић у огледу „Светска књижевност у есејима Душана Матића и Милана Дединца“ показује како су поменути писци поимали светску књижевност, које стваралачке фигуре су чиниле њихову „личну мапу европске и светске књижевности“, у чему су препознавали вредност у контексту књижевних традиција на којима су градили сопствени укус закључујући, напослетку, да су се оба аутора „науштрб надреализма приближавали симболистичкој концепцији књижевности“. Полазећи од Адорнове концепције есеја као упоришта за разумевање есејистичких књига *Поезија и отпори* и *Ритуали умирања језика*, рад Бојана Марковића „Поетско стварање и мишљење у есејима Оскара Давича“ разматра кључне теме песникових есеја: феномен „невиност

речи“, основно значење речи и њена аутометафоризација, значај риме и отклон од логоцентризма кроз поступак разотуђења.

Трећа целина зборника доноси најпре текст Саше Радојчића „Христић и Лалић: узајамна читања“ који истиче како чињеницу да су ова два темељно образована аутора била способна „не само да целовито изграде своје поетике, него и да их критички и теоријски артикулишу“, тако и њихова међусобна интерпретирања у предговорима које су један другоме писали за важна издања својих песничких радова. Осим што разматра разлику између баштине и традиције, структуру, форму и стил одабраних текстова, Радојчић показује да је у подухвату узајамног читања важнију улогу имао Христић јер је успешније обликовао судове са општим критичко-теоријским значењем.

Марко Радуловић у тексту „Српсковизантијско наслеђе у есејима српских песника друге половине 20. века (Миодраг Павловић, Јован Христић, Иван В. Лалић)“ испитује које су то филолошке, поетичке и културолошке проблеме песници покретали у разматрању српсковизантијског наслеђа и његове улоге у српској култури и књижевности, закључујући да су ови аутори „средњовековну књижевност посматрали као живу традицију са богатим потенцијалима“. Анализу четири античка култа (култ мртвих, тј. култ предака, култ породице, ватре и људске душе) у есеју „Плава линија живота: српски сеоски споменици и крајпуташи“ Бранка В. Радичевића предузима Милан Громовић у тексту „Крајпуташ и четири античка култа: Бранко В. Радичевић и Фистел де Куланж“ настојећи да укаже на етичку, естетичку, религиозну и митолошку компоненту надгробника и крајпуташа, те читавој проблематици приступи са становишта Де Куланжовог поимања античког града. Оља С. Василева у раду „Васко Попа – *laterna magica* есеја српских послератних песника“ тежи да утврди значај уметничког израза и фигуре Васка Попе у рефлексјама послератних есејиста Павловића, Христића, Лалића и Борислава Радовића.

Мисао о комплементарном односу Миљковићеве есејистике и поезије, оцртавање начина на који се у раним есејистичким фрагментима о Шекспиру и Његошу формира песникова поетика

и заснива специфични облик „криптонимског дневника“ – јер су Миљковићу други песници били повод да пише о себи и сопственој поезији – окосница је текста којим почиње четврта целина зборника, „Зачеци есејистичке мисли Бранка Миљковића“ Јелене Младеновић. Марко Аврамовић у раду „Есеји Борислава Радовића о светској поезији“ тумачи Радовићеве есејистичке записе о модерним писцима (Валери, Бодлер, Перс), али и класичним ауторима (Хомер, Вергилије) тежећи да установи својства Радовићевих есеја (попут дистанцирања од целовитих тумачења, односно усредсређивања на егземпларни детаљ) и његове опсесивне теме (незавршивост песничког дела, однос уметника и наручиоца, смисао и положај поезије у савременом тренутку, однос песника и личних успомена). Текст „Поетика малих есеја Александра Ристовића“ Јелене Марићевић Балаћ дефинише специфичност Ристовићевих есеја трагајући, у том погледу, за значењем епитета *мали*, утврђује релације његове поезије и есејистике кроз призму песме „Шекспирова смрт“, анализира лајтмотиве посуде и руже, те тумачи Ристовићеве есеје у светлу суфизма. Данојлићеви огледи о Његошу и Стерији, у чијем стваралаштву модерна свест писца уочава високу меру актуелности, тематизују се у огледу Владимира Димитријевића „Његош и Стерија, наши савременици: Милован Данојлић чита класике“. Том приликом апострофира се и Данојлићево схватање да поезија, иако наизглед немоћна у односу на доминацију политике и економије, ипак чува духовни идентитет и историјско памћење народа у доба нихилизма. Текст Миломира Гавриловића „Српске теме у есејистици Чарлса Симића“ темељи се на неколико круцијалних интенција: утврђивање контекста Симићевог књижевног sazревања у окриљу америчке књижевне традиције, чиме се и објашњава његова приврженост есеју, указивање на одлике Симићеве есејистике и анализа њених тематских оквира (Симићевих есеја о српским песницима и српској поезији, есеја о његовим сећањима на одрастање у Србији и текстова писаних поводом ратова на подручју бивше Југославије, деведесетих година прошлог века).

Пету целину зборника, у целости посвећену тумачењу есејистичке делатности Љубомира Симовића, отвара текст Радивоја Микића „О једној грани српске поезије“ који истиче Симовићеву есејистичку вештину да српску поезију сагледа кроз еволуцију песничког језика, и поетичка померања у опусу појединих песника ослањајући се како на релевантна теоријска сазнања новијег времена, тако и на креирање књижевно-историјских оквира. Микићев увид о Симовићу као тумачу који ствара текстуално дупло дно повезивањем догађајности из конкретног времена са дубљим интерпретацијама човековог деловања сачуваним у миту, евоцира потом текст Бојане Стојановић Пантовић „Есејистичка полифониčnost Љубомира Симовића“. Осим што ауторка једнако запажа да Симовић полази од очигледних формално-стилских и тематских својстава текста, или критички поларизованих оцена о неком писцу – да би открио „недоступни, скривени код текста“, тумачећи есеје из књиге *Дупло дно* она подробно разматра појединачне текстове промишљајући и о темама и композицији књиге, Симовићевом интересовању за уочавање језичких експериментатора, за политичко, историјско, национално и друштвено биће српског народа. Рад „Од адорације до негације, и натраг (поезија Милоша Црњанског у критичкој рецепцији Љубомира Симовића)“ Немање Каровића испитује Симовићев парадоксални однос према Црњанском, расветљавајући уједно стражиловске и видовданске елементе у Симовићевом поетском опусу, меру у којој се песников негативни портрет Црњанског ослањао на ставове тада водећих књижевно-идеолошких арбитара (Крлеже и Ристића) и пријатељски интонирану преписку између Црњанског и Раичковића као контрасту Симовићевом неуспелом напору да оствари контакт са знаменитим српским писцем.

Шеста целина зборника доноси текст Ранка Поповића „Прикажи то, Рајко: о критичко-есејистичком стваралаштву Рајка Петрова Нога“, којим се открива природа Ногове књижевне критике и есејистике, њен тематски регистар и стилске особености, при чему се истраживачка пажња усмерава ка есејима о Новици Петковићу, Игору Мандићу, Данијелу Драгојевићу, Алекси Шантићу, а нарочито ка песниковом

репрезентативном есеју „Ој давори, ти, Косово равно“. Рад Јане Алексић „Културни образац у метапоетичкој мисли Гојка Ђога“ из културноисторијског угла испитује метапоетичке ставове проминентног српског песника, изложене у његовим есејима који су настајали у периоду од 1978. до 2007. године, и спорадично у беседама и интервјуима. Установљавајући три тематска тежишта социокултурне заснованости (субверзија, цензура и целисходност писања у оскудном времену), ауторка одгонета динамику статуса поезије / песника спрам промена друштвене / идеолошке парадигме, смисао песничког ангажмана, значај уметничке истине спрам историјске, увиђајући да Ђогова есејистика поседује уметничку, али и документарну вредност. Есеји Стевана Тонтића о Шантићу, Раичковићу, Попи, Павловићу, Миљковићу, Ристовићу, Тадићу и Радмили Лазић представљају основни истраживачки корпус текста Милице Кецојевић „Есеји Стевана Тонтића о 'српским и блиским писцима“.

Оглед Ане Козић „Погледи на поезију у есејима Мирослава Максимовића“, којим се зачиње седма целина зборника, испитује пет Максимовићевих есејистичких књига утемељујући тематско-мотивску типологију есејистичких записа, његова својства, аутопоетички капацитет Максимовићевих погледа на поезију (однос између поезије и стварности, слобода мишљења и стварања, однос између поезије и Бога), али и степен у којем они евоцирају друштвену, економску и културно-историјску раван разумевања. Тематски распон есеја Мирка Магарашевића, њихова идејна продорност и стилска лакоћа, тежња да се расветле скрајнути сегменти стваралаштва српских и европских писаца, њихово именовање есејистиком критичког сазнања, која, на трагу Павловићевог разумевања антислике, „ствара антислику друштва у којем настаје и чије аномалије пропитује и разобличава“, круцијалне су херменеутичке преокупације текста Милице Ђуковић „Делокрузи есеја Мирка Магарашевића или 'самосвест критике, данас“. О онтологизацији језика у поезији и есејистици Милосава Тешића, као темељу за хајдегеријанско препуштање песничког бића језику, о одгонетању унутрашње структуре језика и правила његовог функционисања, казује рад Софије Матић

„Онтологизација језика као претпоставка идентитетских рефлексија у есејима Милосава Тешића“. Овом приликом ауторкину пажњу привлачи однос Тешићевих есеја и прозе, тј. појединости које се у есејима прокламују, а које поезија не подржава у целости. У тексту „Континуирани спор са постмодернизмом: есеји и полемике Небојше Васовића“ Никола Маринковић пак анализира пишчеве есеје и полемике у контексту културолошких промена друге половине XX века, акцентујући том приликом Васовићев радикални индивидуализам, култ маргине или маргинализоване перспективе и имплицитну критику постмодернизма кроз деконструисање доминантних културних и политичких наратива. Марија Благојевић, најзад, у раду „Противуречење стварности – песничко-есејистичка вертикала Владимира Јагличића“ указује како на личну природу пишчеве есејистике, њене одлике и тежњу да казује о актуелном друштвено-политичком тренутку, тако и на четири кључне теме есејистике поменутог аутора: на његов однос према прошлости (ставови не само према ратовима деведесетих и НАТО агресији, већ и према традицији, историји, миту и легенди), садашњости (очитава се у стању текуће књижевне критике) и будућности (преводиљачки и антологичарски рад), да би се потом, кроз ове појмове, кристалисала четврта категорија превредновања, у којој се огледа Јагличићев однос према традицији и властитој поезији.

Уз многоструке херменеутичке и методолошке перспективе, научни радови посвећени песничком есеју друге половине минулог века одликују се акрибичним сагледавањем специфичности есејистичког дискурса одабраних стваралаца и његовог метапоетичког капацитета, моћи књижевног саморазумевања, односно, преиспитивања поетичких модела и конститутивних чинилаца владајуће идеологије у глобалном и локалном облику, потенцијала за рефлектовање друштвених, политичких, културних и духовних захтева епохе, напослетку и видова литерарне арбитраже, било да је у питању ревитализовање стваралачких фигура или негаторски став према њиховим личностима и остварењима. Наглашавајући артистичке (тематско-мотивске, формалне и стилске) вредности песничке

есејистике, особито њен документарни значај испољен у подухвату контекстуализације, овај зборник радова профилише се као узорна референца за потоња тумачења како одлика есеја као жанра, тако и његовог специфичног појавног вида – песничког есеја.